

TOPLUMSAL HAFIZA, KÜLTÜREL MİRAS VE SAVAŞ ALANLARI TURİZMİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

Derleme

Onur AKBULUT¹, Yakın EKİN²

ÖZET

Toplumsal hafıza, kültürel miras, kültür turizmi ve savaş alanları turizmi konularındaki araştırmalar bilim insanları tarafından odak olarak ele alındıkça ve hafızalar ile şimdiki eylemler arasındaki ilişkiler de türlü biçimlerde sorgulandıkça bu alanların kesişimi üzerine gerçekleştirilen araştırmalar son yıllarda ciddi biçimde artmıştır. Bu alanlara eğilen araştırmacılar toplumsal hafıza ve miras görünümünün yeniden üretilmesinde rolü olan türlü paydaşların temsillerini, deneyimlerini, düşüncelerini, duygularını ve kimliklerini anlamaya çalışmışlardır. Bu kavramsal çalışmada ortak yönleri bulunan bu kavramların çerçeveleri ve tanımlarıyla birlikte akademik çalışmalarda bu anahtar kelimeleri içeren yayımlarla ilgili özet bilgiler sunulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, sözü edilen alanlarda çalışacak olan araştırmacılar için yol gösterici bir temel kaynak olması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Hafıza, Kültür Turizmi, Kültürel Miras, Savaş Alanları Turizmi

JEL Sınıflama Kodları: L83, Z32

A CONCEPTUAL STUDY ON SOCIAL MEMORY, CULTURAL HERITAGE AND BATTLEFIELD TOURISM

Review

ABSTRACT

As research on social memory, cultural heritage, cultural tourism, and battlefield tourism has become the focus of scholars, and the relationships between memories and present actions have been questioned in various ways, research on the intersection of these fields has increased significantly in recent years. Researchers focusing on these areas have tried to understand the representations, experiences, thoughts, feelings, and identities of various stakeholders who play a role in the reproduction of social memory and heritage aspects. In this conceptual study, it has been tried to present the frameworks and definitions of these concepts that have common aspects, as well as summary information about the publications containing these keywords in academic studies. In this context, it is aimed that the study will be a guiding resource for researchers who would like to work in the mentioned fields.

Keywords: Social Memory, Cultural Tourism, Cultural Heritage, Battlefield Tourism

JEL Classification Code: L83, Z32

¹ Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye İşletme Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, onurakbulut@mu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1392-243X

² Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi, ekin@akdeniz.edu.tr, orcid.org/0000-0001-6434-6316

“Akbulut, O. ve Ekin, Y. (2021). Toplumsal Hafıza, Kültürel Miras ve Savaş Alanları Turizmi Üzerine Kavramsal Bir Çalışma, *International Journal of Contemporary Tourism Research*, Vol: 5, (Özel Sayı), p.150-159, doi: 10.30625/ijctr.954895”

Makale Gönderim Tarihi: 20.06.2021

Kabul Tarihi: 23.06.2021

GİRİŞ

Hafıza ilgili farklı söylemler sosyoloji, felsefe, psikoloji, psikanaliz ve kültürel çalışmalarda yapısal olarak incelenmiştir (Hall, 1997). Beşeri bilimlerdeki hafıza dalgası kültürel tarihin etkileyici ilgi yoğunluğuna katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte hafıza çalışmalarındaki başarı belirgin kavramsal ve metodolojik gelişmelerle kolektif hafıza (collective memory) araştırmalarında desteklenmemiştir (Kansteiner, 2002: 179). Bu alanla ilgili terminoloji incelendiğinde kolektif hafıza, iletişimsel hafıza (communicative memory), kültürel hafıza (cultural memory), kamu hafızası (public memory) ve toplumsal hafıza terimlerine rastlanmaktadır (Hallbwachs, 1925; Bodnar, 1992; Erll, 2011; Assmann, 2011; Jedowski, 2001). Emile Durkheim'a göre her toplum geçmiş ile bir devamlılık duygusuna ihtiyaç duymakta ve sergilemektedir. Geçmiş, bireyler ve gruplar için kolektif hafızanın sosyal hayatın temel bir ögesi olduğunu göstererek bir kimlik sunmaktadır (Misztal, 2003: 123). Halbhwachs (1925), Durkheim'ın çalışmalarını temel alarak Kolektif Hafıza teorisini geliştirmiştir. Ona göre bireysel hafıza soyutlanmış bir şekilde var olmamaktadır. Bireyler, kendi geçmişlerini hatırlamak için toplumun dışsal referans noktalarına ve başkalarının hatıralarına atıfta bulunmalıdır (Winter, 1999: 23).

Toplumsal hafıza ve miras turizmi incelemesi, bilim adamları geçmiş hafızalar ve şimdiki eylemler arasındaki ilişkileri çeşitli ölçeklerde eleştirel olarak (yeniden) sorguladıkça, son birkaç on yılda önemli ölçüde büyümüştür. Araştırmacılar, toplumsal hafıza ve miras peyzajlarının yeniden üretilmesinde yer alan çeşitli aktörlerin temsillerini, deneyimlerini, düşüncelerini, duygularını ve kimliklerini anlamaya çalıştıkça, metodolojik yenilik ve yansıtma teorik ilerlemelere eşlik etmiştir (DeLyser, 2004; Hoelscher ve Alderman, 2004).

Bu, yeni veri kaynaklarının ortaya çıkarılması ile geçmişi hatırlama ve bir yerleri ziyaret etme süreci ile politikasını analiz etmek için nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları dahil olmak üzere yeni yöntemlerin uygulanmasına yol açmıştır. Araştırmacılar tüm hafızanın toplumsal olduğu konusunda hemfikirdir. Kişisel olarak gördüğümüz anılar bile başkalarıyla olan etkileşimlerimizle

çerçevelenmektedir. Toplumsal hafıza üzerine yapılan araştırmalarda, sosyal ve kültürel kolektifler tarafından paylaşılan hafızaların gelişimi, sürdürülmesi ve mücadelesine odaklanılmaktadır (Antze ve Lambek, 1996; Hodgkin ve Radstone, 2006; Lowenthal, 1979).

Toplumsal hafıza, bireyin üzerinde var olan ve belirli bir grupla ilişkili olan bir bilgi tabanını ima etmektedir. Bu tür hafızaların kalıcı olması bireylerin eylemleri aracılığıyla gerçekleşmektedir (Fentress ve Wickham, 1992). Hafıza da güçlü bir şekilde kimliğe bağlıdır. Neyi hatırladığımız ve nasıl hatırladığımız bizi gruplara bağlamaktadır. Bunun bir kısmı, bir dizi deneyimi başkalarıyla paylaşmaktan kaynaklanmaktadır. Diğer kısmı da sosyalleşmenin bir sonucudur.

Bu ikinci yaklaşımı Fentress ve Wickham (1992: 7) "Hatırladığımızda, kendimizi kendimize ve çevremizdekilere temsil ederiz" şeklinde ifade etmektedir. Ancak geçmişi hatırladığımızda kendimizi nasıl tanımladığımız, bireyden tek bir toplumsal kimliğe giden düz bir çizgiden ibaret değildir. Her kişi birden fazla grupla özdeşleşebilir. Bu durum, bir kişinin geçmişi nasıl hatırladığına dair basit kavramlara engel oluşturmaktadır.

Bazı araştırmacılar, bir bireyin belirli bir sosyal grupla güçlü bir şekilde özdeşleşebilirken, çoğu zaman geçmişle ilgili çok sayıda, birbiriyle çelişen anlatılara sahip olduğunu belirtmektedir (Swedenburg, 1995). Aslında, hafızanın toplumsal doğasına ilişkin kavrayışlar, genellikle bu rekabet halindeki hafızaların ve anlatıların "çözülmesini" incelemek yoluyla olmaktadır (birkaç kişi için). Baskın, hatta egemen hafızalara karşı daha alt grupların paylaşılan hafızaları ve kişisel hafızaların rekabeti öne çıkmaktadır. Bu anlayış, hafızanın öznel doğasına işaret etmektedir (Harvey vd., 2001). Hafıza yargısı, yani kimin hatırlamaya değer olduğu ve kimin hafızalarının önemli olduğu birçok bilim insanı için endişe kaynağıdır (Fentress ve Wickham, 1992). Bu durum, hatırlanan ayrıntıların toplumsal gruplar tarafından rastgele değiştirildiği anlamına gelmemektedir. Sosyal gruplar içinde hafıza üzerindeki bu mücadele, nihayetinde, geçmişin belirli yönlerinin açıkça kolektif kimlikle bağlantılı olduğu miras tartışmalarına yol açmaktadır.

"Miras" sözcüğü oldukça karmaşıktır (Harvey vd., 2001; Larkham, 1985). Cohen ve Cohen, akademik

bir kavram olarak mirasın “belirsiz anlamsal sınırlara” sahip olduğunu doğru bir şekilde gözlemlemektedir (2012: 218). Miras, açıkça geçmiş üzerinden kimlik çizen bir toplumsal hafıza biçimi olarak görülmektedir. Miras ayrıca bir miras grubunun üyelerine (hattâ bu grubun dışındakilere bile) belirli bir geçmişin unutulmaması gerektiğini öğretmektedir.

Örneğin, Nazi soykırımı, birçok çağdaş Yahudi gibi bazı toplumsal gruplar için yalnızca derin bir kayıp ve üzüntü dönemi değil, aynı zamanda asla tekrarlanmaması için canlı bir şekilde hatırlanması gereken bir dizi olay haline gelmektedir. Bu çeşitlilik, Amsterdam’daki Anne Frank Evi’ni gezmek için saatlerce kuyrukta bekleyen çok sayıda turist tarafından kanıtlanmıştır. Gross (2006: 77–78) şöyle ifade etmektedir: Nazi soykırımını hatırlamak genel bir eğilimdir. Anma yerlerinde yaşananlar, dini inancın bir teyidi değildir. Daha ziyade, hafızanın kendisi bir ritüel haline gelmiştir. Neredeyse herkese açıktır. Çeşitli hafıza eylemleri ve süreçleri aracılığıyla, bu geçmiş sadece Yahudiler tarafından değil, aynı zamanda başkaları tarafından da şimdi ve gelecek için eğitici araçlar olarak hatırlanmaktadır.

Miras turizmi de geçmişin metalaştırılmasıdır. Miras turizmi pazarlaması, belirli bir geçmişin bir sosyal grubu benzersiz kıldığı iddiasını öne sürmektedir. O geçmişin belirli bir değerini savunmaktadır. Bu değer genellikle tüketim için o belirli grubun dışındaki başkalarına satılmaktadır. Örneğin, birçok miras alanı için pazarlama materyalleri, bu alanların benzersizliğini ve

önemini vurgulamaktadır. Miras turizminin kültür unsurlarını hem koruyabileceği hem de tehlikeye atabileceği tartışılmaktadır (Timothy ve Prideaux, 2004).

Turizm ve Toplumsal Hafıza

1960’ların sonu ve 1970’lerin başında turizm patlaması (tourism boom) ve hafıza patlaması (memory boom) veya hafızaya dönüş (turn to memory) olarak tanımlanan aynı doğrultudaki gelişmeler (Marschall, 2012a: 2203) turizm ve hafıza konularındaki kesişim noktalarının araştırılması için önemli alanlardır. Hafıza turizmi (memory tourism), çağdaş toplum için turizmde yeni bir sınır, çok yönlü bir olgudur. Bu yeni tür turizmin ortaya çıktığı sosyal ve kültürel çevre hem kolektif hem de bireysel hafızanın modernleşme sürecine bağlı olarak radikal bir şekilde krizde olduğu post modern dönemde oluşmuştur. Bu kriz durumunda, hafızanın piyasa tarafından değişik şekillerde istismar edileceği bir modern nostalji duygusu ortaya çıkmaktadır. Bu değişik şekillerden bir tanesi hem modern toplumun hem de piyasanın yeniden üretimi için işlevsel olan duyguların metalaştırılmasının yeni bir şekli olarak anlaşılabilir hafıza turizmidir (Bartoletti, 2010: 23). Yerel kaynakların yeniden canlandırılması, yeni bir bağlamda ele alınması ve turistik çekiciliklere dönüşümü; hafıza ile bağlantılı olarak o mekâna özgü olma (otantizm) boyutunun göz önüne alınmasını beraberinde getirmektedir (Scott, 2012). Hafıza ile turizm konularının birleşme noktaları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Hafıza ve Turizm Alanlarının Kesişim Noktaları

Hafıza	Turizm
Hafıza (bireysel hafıza)	Destinasyon seçimi, destinasyon deneyiminin değerlendirilmesi
Hafıza (bireysel hafıza ve kolektif hafıza)	Karanlık turizm (dark tourism), ölüm turizmi (thanatourism), savaş alanları turizmi (battlefield tourism) vb.
Hafıza (bireysel hafıza ve kolektif hafıza)	Seküler ve kutsal yolcular (Secular and sacred pilgrimages); köken turizmi (roots tourism), jübile ve yıldönümleriyle ilgili ziyaretler, Santa Klaus turizmi vb.
Hafıza (bireysel hafıza ve kolektif hafıza)	Destinasyonların politikalarında kolektif hafızayı korumak(tekrar) sunmak ve tercih ettikleri ulusal geçmişlerinin imajlarını göstermek için turistleri izleyici kitlesi olarak kullanması.
Hafıza (bireysel hafıza ve kolektif hafıza)	Hafıza alanında yapılan çalışmaların çoğu hafızanın somut nesnel içeriklerine odaklanmaktadır. Fotoğraflar, hediyelik eşyalar, bulunmuş nesnelere ve popüler sanat ürünleri (kitsch), mekanların hafızalarını somutlaştırmaktadır.

	Bireysel deneyimi kolektif hafıza ile ilişkilendirmektedir Turizm ve anma etkinliklerinin içsel parçalarıdır.
Hafıza (bireysel hafıza ve kolektif hafıza)	Miras yorumlamasını (heritage interpretation) ve turistik deneyimi artıran bir şekilde etkileyen daha az somut hafıza alanları: başta kokular, sesler ve performanslar (sites of memory).

Kaynak: (Marschall, 2012a)'dan uyarlanmıştır.

Turizm dünyanın en büyük endüstrisi olma yolunda hızla ilerlemektedir. Turizm endüstrisinin can damarı mirastır. Teknoloji tüm insanlığı dünya vatandaşı yapmıştır. Bununla birlikte şüphesiz ve kaçınılmaz bir biçimde Marshall McLuhan'ın “küresel köy” olarak tanımladığı bu “tek bir dünya durumu”nda, insanlık halen çok sıra dışı çeşitlilik ve farklılıktaki kültürlere bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir (Boniface ve Fowler, 1993: 12). Turizm ve kültür arasındaki yakınsama (convergence) ve ziyaretçilerin kültürel deneyimlere artan ilgisi, turizm sektörü için kendine özgü fırsatlar yaratırken ayrıca karmaşık zorluklar ortaya çıkarmaktadır (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, 2021). Özellikle hafıza (bir sosyal değer olarak) ve turizmin (hem küresel hem de küreselleşen bir olgu biçiminde) yükselişle birlikte insanların artan hareketliliği, yeni dünya düzeni ve onun yarattığı zorluklar açısından önem taşımaktadır Bu durum, küreselleşen kamusal alanda yeni-milliyetçilik kavramını (neo-nationalism) ortaya koymaktadır (Ahmad ve Hertzog, 2016: 201). Küreselleşme olgusuyla birlikte post-modern toplumda geçmişe ve mirasa karşı artan ilgi ile turizm hareketlerinin 21. yüzyılda geldiği boyutlar arasında ilişki bu nedenlerle incelenmelidir.

Yıllar geçtikçe turistik tüketim biçimleri önemli ölçüde değişmiştir. Turizm bir seçkin sınıf meşgalesi olmaktan çıkmıştır. Kitlelerin temel boş zaman ihtiyacı haline dönüşmüştür. Dünyanın en büyük istihdam kaynağıdır. Aynı zamanda kültürün demokratikleşmesi ve orta sınıfının büyümesiyle birlikte “yüksek” kültürün daha geniş bir izleyici kitlesine açılması nedeniyle kültürün her çeşidinin tüketimi artmıştır. Turizm ve kültürel tüketim arttığına göre turizm ile kültür arasındaki ilişki de dönüşmüştür (Richards, 2005: 13). Kültür turizminin bir alt grubu da kültürel miras turizmidir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü ve Avrupa Seyahat Konseyi'ne göre (2005) kültürel miras turizmi “kültürel ihtiyaçlarını tatmin etmek için yeni bilgi ve

deneyim arayışı niyeti ile şehirlerde ve ülkelerdeki kültürel çekiciliklere insanların hareketidir. İnsanların sürekli yaşadığı yer dışında miras alanları, dışavurumlar, sanat, drama ve şehirler gibi belirli kültürel çekiciliklere yapılan tüm seyahatlerdir” şeklinde tanımlanmaktadır.

Çağdaş küresel dünyada turistik uygulamalar ağırlıklı olarak tahsis olunmuş hafıza ile ilgili olmaktadır. Önemli çekicilikler toplumun kolektif hafızasının resmi anlatımına dayalı rehber kitaplar ve rehberli turlar tarafından önerilen klasik rotalarda düzenlenmektedir (Sarapina, 2016: 223). Kolektif geçmiş (collective past) belirli turizm şekilleri için tamamlayıcıdır. Özellikle miras turizmi bu turizm şekillerinden biridir (Bajc, 2006: 1). Miras hareketi geçtiğimiz yüzyılda küçük bir seçkin sınıfın meşgalesinden popüler bir temel sefere dönüşmüştür. Disneyland'den soykırım müzelerine, Balkan Savaşları'ndan Kuzey İrlanda'daki sorunlara, Elvis'in hatırasından Elgin Mermerlerine her biri miras kültürünün doğuşunu simgelemektedir (Lowenthal, 1998). Eğitim için ayrılan bütçelerin artışı, artan refah düzeyi ve boş zaman olgusu ile birlikte, kültürel ürün ve faaliyetlere talebi arttırmıştır (Winter, 2001). Hafızanın metalaştırılması ve bununla ilgili tarihi yerlere ziyaretler “kültür endüstrisi”nin önemli özellikleridir (Marschall, 2012a: 2217).

Turizm ve hafıza en belirgin biçimde miras turizminde kesişmektedir. Miras turizmi, kolektif hafızanın somut örnekleri olarak tarihi yerlerin ve korunmuş arkeolojik eserlerin turistleri çekmek için metalaştığı gedik (niş) bir alandır (Marschall, 2012a: 2216). Tarihi koruma çabalarının olmadığı durumlarda, bu tür çabalara tamamlayıcı olarak kolektif geçmişe yönelik girişimci yaklaşım, hafızanın nesnelere turistlik çekiciliklere dönüştürmektedir ve ekonomik olarak yaşayabilir kılmaktadır. Bu şekilde mirasın korunması bu yerlerde yaşamış ve çalışmış insanlar gibi, buraları deneyimlemeyi arayan ziyaretçilerin de yer aldığı “hafızanın kültürel alanları”nın ortaya çıkışı ile sonuçlanmıştır (Bajc, 2006).

Geçmiş, şimdiki zamanın soruları ve zorunlulukları tarafından hazırlananlara göre seçilmekte, süzülme ve yeniden yapılandırılmaktadır (Jedlowski, 2001: 30). Lowenthal'e göre (1998: 10) "geçmiş ile ilgili miras ve tarih doğal olarak birbiriyle karıştırılan, dahası birbirine karşıt olarak tanımlanan iki alandır. Miras yanlış, aldatıcı, bayağı, bugüncü, şoven, kendine hizmet eden olarak yorumlanmaya meyillidir. Gerçekte miras hiçbir şekilde tarih değildir. Mirasta tarih çalışmalarından alıntılar yapılmakta ve mirasa renk katılmaktadır. Miras tarihin sorgulanması değil onun kutlanmasıdır. Gerçekte ne olduğunun anlaşılmasına çalışılması değil, günlük kullanım amacıyla geçmişin şekillendirilmesine inanma durumudur".

Kolektif hafıza aynı malzemelerle yapılandırılmış olmasına rağmen tarih ile aynı değildir (Kansteiner, 2002). Mekânsal olarak hafızayı betimlemek aşırı derece değişkendir. Buna karşın, geçmişe ilişkin baskın anlamları belirli anıtsal hafıza alanlarının (anıtlar, müzeler, miras alanları) üretimi üzerine odaklanan teknoloji ve uygulamaların birleşimi yoluyla saptamak için kesin eğilimler bulunmaktadır (Edensor, 2005: 830). Çağdaş sosyal bilimlerin alanı, savaş turizmini toplumsal hafıza ve bölgesel kaynakların kullanımını karışımı olarak değerlendirmektedir. Bunun nedeni turistler tarafından eski savaş alanlarına ve çatışma ile savaşların kültürel mirasının sergilendiği yerlere yönelik olarak artan turistik ziyaretlerdir (Tizzoni, 2016: 84). Hafıza üzerine yapılan çalışmaların farklı disiplinleri kapsayan karmaşık yapısı gereğince, bu çalışmada hafıza ile ilgili araştırmalar savaş alanları turizmi alanında incelenecektir.

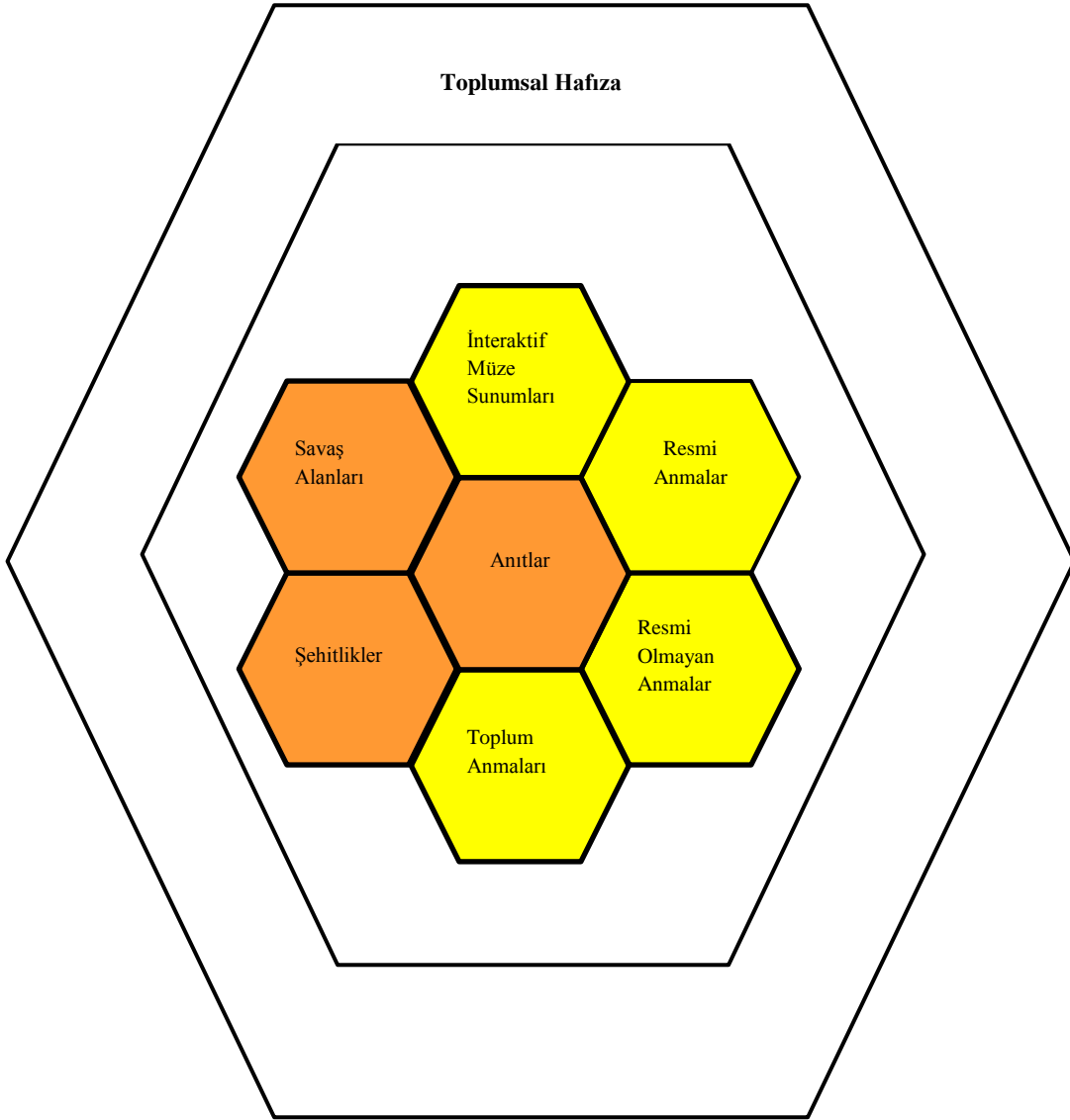
Karanlık turizm (dark tourism) ve ölüm turizmi (thanatourism) ölüm, acı çekme, felaket ve şiddet olaylarının yaşandığı yerleri konu edinmektedir (Seaton, 1996; Foley ve Lennon, 2000). Literatürde savaş alanları turizminin miras turizmi, karanlık turizm ve ölüm turizmi kapsamında ele alındığı görülmektedir. Tüm bu başlıklar altında ele alanın turizm türlerinin çoğu hafızayla, özellikle de toplumsal hafızayla ilişkilidir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve

sonrasında savaş günlüklerinde, fotoğraflarda, mektuplarda, mezarlıklarda ve savaş alanlarında, onur yollarında (avenues of honor), anıtlarda, şiir ve törenlerde birey ve insan grupları tarafından hafızalar yaratılmış ve kaydedilmiştir. Bu durum Birinci Dünya Savaşı ile ilgili kültürel hafızanın oluşumuna katkıda bulunmuştur (Winter, 2009: 621).

Bireysel hafıza sadece konuşarak aktarılabilirken toplumsal hafızanın ifade sürecinde daha karmaşık ve çok yönlü bir yaklaşım gerektirmektedir. Bunun nedenlerinden biri hafızaların görece özgün olaylardan ibaret olmasıdır. Bu yüzden insanlar yalnızca gerçek olan bir şeye atıfta bulunan bir imaj ya da sembolü kafasında canlandırmaktadır (Halbwachs, 1925; Fentress ve Wickham 1994, akt: Winter 2009). Bu zorluklar bir dizi anıt, yeniden canlandırma, hikaye anlatımı, ritüel, tören gibi bilişsel, davranışsal ve duygusal (affective) anımların uyarlanmasıyla aşılabilmektedir (Connerton 1989; Fentress ve Wickham 1994, akt: Winter 2009).

Turistler anma ritüellerine katılarak, savaş alanlarını ziyaret ederek, anıtlar ve şehitliklerdeki isimleri okuyarak ve bilgi arayarak Birinci Dünya Savaşı'nın toplumsal hafızasının seçimi ve tekrarlanmasında yer alabilmektedir. Toplumsal hafıza dinamiktir ve değişik nesillere ait ihtiyaçlara göre değişebilmektedir. Örneğin Birinci Dünya Savaşı anıları ile ilgili geleneksel ve yeni anımlar turizm endüstrisinin toplumsal hafıza ile bağlanma süreçlerini tanımlayan farklı örnekler olarak görülebilmektedir (Winter, 2009: 620-621). Birinci Dünya Savaşı örneğinde geleneksel ve yeni anımlar Şekil 1'de sunulmuştur. Şekil 1'de görüleceği üzere geleneksel (savaş alanları, şehitlikler ve anıtlar) ve yeni anımlar (interaktif müze sunumları, resmi anımlar, resmi olmayan anımlar ve topluluk anımları) turizm hareketleriyle bağlantılıdır. Bununla birlikte, geleneksel anımlarla ilgili olarak literatürde çok sayıda çalışma olmasına rağmen, turizm bakış açısıyla geleneksel anımların çağdaş yorumlamaları hakkında az sayıda çalışma bulunmaktadır. Hatta yeni anımlarla ilgili çok az çalışma vardır (Winter, 2009: 621).

Şekil 1: Birinci Dünya Savaşı Örneğinde Geleneksel ve Yeni Anımlar

Kaynak: (Winter, 2009: 621)'den uyarlanmıştır.

Sosyal Bilimler alanındaki araştırmacılar, geçmiş hafızalar ve şimdiki eylemler arasındaki ilişkileri uluslararası, ulusal ve yerel ölçeklerde eleştirel bir şekilde yeniden incelemektedir. Bu incelemelerin sayısı arttıkça toplumsal hafıza ve miras turizmi üzerine yapılan çalışma sayıları da son yıllarda önemli ölçüde artmaktadır. Araştırmacılar, toplumsal hafızanın ve miras görünümünün yeniden üretilmesinde yer alan çeşitli aktörlerin temsilini, deneyimlerini, düşüncelerini,

duygularını ve kimliklerini anlamaya çalıştıkça metodolojik yenilik ve düşünceler teorik ilerlemelere eşlik etmiştir. Toplumsal hafıza ve miras turizmi metodolojileri, geçmişi hatırlama ve bir yerde gezme sürecini ve onunla ilgili politikaları çözümlmek için nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları dahil olmak üzere yenilikleri tanımlamaktadır. Literatürde turizm ve hafıza üzerine yapılan ve makale olarak yayınlanan bazı temel araştırmalar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Turizm ve Toplumsal Hafıza Üzerine Yapılan Bazı Temel Çalışmalar

Kaynak	Toplumsal Hafıza ve Turizm
Bajc, 2006	Kolektif hafıza ve turizm arasındaki ilişkilerin incelenmesi.
Winter, 2009	Toplumsal hafıza teorisi kullanılarak turizmin Birinci Dünya Savaşı hafızalarını yaratmada ve kalıcılaştırmada kullanımındaki süreçlerin açıklanması.
Marschall, 2012a	Turizm ve hafıza alanlarının literatürde kesişme noktalarının incelenmesi.
Marschall, 2012b	Turizm ve hafıza alanlarının literatürde kesişme noktalarının incelenmesi. Bireysel hafıza ve turizm ilişkisinin incelenmesi
Marschall, 2014	Bireysel hafıza turizminin toplumsal hafıza vb. bağlantılı olarak kavramsallaştırılması.
Winter, 2011	Toplumsal hafıza bağlamında Belçika ve Fransa'daki Birinci Dünya Savaşı şehitliklerinde yer alan ziyaretçi kitaplarının incelenmesi.
Winter, 2015	Toplumsal hafıza bağlamında Belçika'da yer alan Tyne Cot mezarlığındaki ziyaretçi kitaplarının incelenmesi.

Literatür taraması sonucunda Scopus ve ESCI (Emerging Sources Citation Index) endekslerinde taranan Tourism and Hospitality Research dergisinin 2016 yılında turizm ve hafıza konularında bir özel sayı yayınladığı görülmüştür. “Küreselleşen Dünyada Turizm, Hafıza ve Mekân” adlı özel sayıda yayınlanmış olan çalışmalar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Tourism and Hospitality Research Dergisi: Küreselleşen Dünyada Turizm, Hafıza ve Mekân” Adlı Özel Sayıda Yayımlanan Çalışmalar

Kaynak	Toplumsal hafıza ve Turizm
Bectel, 2016	Galiçya bölgesinde İkinci Dünya Savaşı hafızalarının turizm bağlamında incelenmesi.
Sarapina, 2016	Ukrayna’da hafıza ve geçmişle ilgili alternatif bir turizm türü önerisi.
Stokowski, 2016	Eğlence odaklı turizm gelişim projelerinde kolektif hafızasının rolünün incelenmesi.
Catrina, 2016	Markalaşmada ağırlama, miras ve toplumsal hafıza etkileşimlerinin otantiklik bağlamında incelenmesi.
Winter, 2016	Toplumsal hafıza bağlamında Birinci Dünya Savaşında Avustralya’nın savaştığı beş savaşın 1915’ten bu yana popüler medyada alıntılanma sayılarının incelenmesi.
Fernandez, Gonzales ve Lopez 2016	Toplumsal hafıza bağlamında Santiago de Compostela’da dini ziyaretlerin yeniden keşfi ile turizm gelişiminin incelenmesi.
Neto, 2016	Maddi hafızanın turistik amaçlarla kullanımının ve mirasın korunmasına katkılarının incelenmesi.

Kaynak: Yazarlar tarafından derlenmiştir.

SONUÇ

Dünya genelinde refah seviyesi ve eğitim düzeyinin artması kültür turizmine olan talebi arttırmıştır. Artan turist sayısı ile birlikte deniz kum güneş gibi gelenekse turizm türleri kültür turizmi, karanlık turizm, savaş alanları turizmi vb. kapsayacak bir biçimde gedik (niş) ürün ve deneyimler bazında genişlemektedir. Kültür turizmi gedik bir pazardan temel pazar bölümüne dönüşmüştür. Pine ve Gilmore’un (2011) ‘deneyim ekonomisi’ günümüz turizmini de kapsayan bir tanımdır. MacCannell’in (1999: 49) da belirttiği gibi, turist sıradan yaşamından uzakta başka zaman ve mekânlarda otantiklik arayan bir çeşit çağdaş

hacıdır. Deneyim ekonomisinin yükselişi ve turistlerin artan deneyim ve otantiklik arayışı turizm ve toplumsal hafızanın kesişme noktalarının araştırılmasını önemli kılmaktadır.

Turizm ve hafıza konuları arasındaki bağa ek olarak hem bireysel hem de kolektif anlatımları arasındaki bağlar da çok daha karmaşık ve çok yönlüdür. Bu konular daha fazla akademik ilgi ihtiyacını hak eden göz ardı edilmiş bir araştırma alanını ortaya çıkarmıştır. Bu alanlarda daha kullanışlı teorik modellerin ortaya çıkarılması gereklidir (Marschall, 2012a: 2216).

Turizm ve hafıza ilişkisinin öne çıkan alanlarından biri de kültürel miras turizmi kapsamında savaş alanları turizmidir. Destinasyonlardaki turizm örgütleri tarihi savaş alanları çekicilikleri kapsamındaki anmalara fiziksel ve bilgi amaçlı erişimi sağlayarak ve destekleyerek ziyaretçilerin deneyimlerine doğrudan veya dolaylı bir biçimde etkide bulunabilirler (Winter, 2009: 620). Anmalar ülkeler ve kültürler bazında değişiklik göstermektedir. Bununla birlikte küreselleşme olgusuyla birlikte destinasyonlar hem arz hem de talep yönünden yakınsanmaktadır. Savaşların toplumsal hafızası ve savaş alanları turizmi üzerine Batıda araştırmalar olmasında rağmen Batı dışında yer alan destinasyonlarda toplumsal hafıza ve savaş alanları turizmi konularında daha derinlemesine çalışmalar yapılmasının gereklidir.

Bu çalışmanın özellikle mirasa dayalı mekânlar, turizm çekicilikleri ve toplumsal hafızanın yeniden üretimi üzerine araştırma yapmaya hazırlanan veya miras turizmi uygulamalarını araştırmakla ilgilenen turizm, coğrafya, antropoloji ve müze çalışmaları alanındaki akademisyenler, profesyoneller ve öğrenciler için kavramlar açısından bir durum tespiti gerçekleştirilmesi bakımından faydalı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmad, R. ve Hertzog, A. (2016). Tourism, memory and place in a globalizing World. *Tourism and Hospitality Research*, 16, (3), doi: 10.1177/1467358416641254

Assmann, J. (2011). *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*, Cambridge: Cambridge University Press.

Bajc, V. (2006). Collective memory and tourism: globalizing transmission through localized experience. *Journeys*, 7, (2), 1-14. doi: 10.3167/jys.2006.070201

Bartoletti, R. (2010). Memory tourism and the commodification of nostalgia in P. Burns, C. Palmer, ve J.-A. Lester (Eds.). *Tourism and Visual Culture* (Vol. 1, pp. 23–42). Wallingford, Uk: Cabi.

Bechtel, D. (2016). Remembrance tourism in former multicultural Galicia: The revival of the Polish–Ukrainian borderlands *Tourism and Hospitality Research*, 16, (3), doi: 10.1177/1467358415620464

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (2021, Haziran). *Tourism and Culture, Ethics, Culture and Social Responsibility*.
<https://www.unwto.org/tourism-and-culture>

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü ve Avrupa Seyahat Konseyi (2005, Haziran). *City Tourism and Culture The European Experience*.
<https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284407798>

Bodnar, J. E. (1992). *Remaking America: Public memory, commemoration and patriotism in the 20th century*, Princeton: Princeton University Press.

Boniface, P. ve Fowler, P. J. (1993). *Heritage and Tourism in the 'Global Village'*, Usa: Routledge.

Catrina, S. (2016). Branding an authentic rural Maramureş in tourism practices: Interplay of hospitality, heritage and social memory, *Tourism and Hospitality Research*, 16, (3), doi: 10.1177/1467358415622683

Cohen, E. ve Cohen, S. A. (2012). Current sociological theories and issues in tourism. *Annals of Tourism Research*, 39(4), 2177-2202.

DeLyser, D. (2004). Recovering Social Memories of the Past: The 1884 Novel *Ramona* and Tourist Practices, *Social and Cultural Geography* 5(3): 483-496.

Edensor, T. (2005). The ghosts of industrial ruins: ordering and disordering memory in excessive space. *Environment and Planning D: Society and Space*, 23, doi: 10.1068/d58j

Erlil, A. (2011). *Memory in Culture*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Fentress, J. ve Wickham, C. (1992). *Social memory* (p. 68). Oxford: Blackwell.

Fernandez, B. M. C., Gonzales, R. C. L. ve Lopezi L. (2016). Historic city, tourism performance and development: The balance of social behaviours in the city of Santiago de Compostela (Spain) *Tourism and Hospitality Research*, 16, (3), doi: 10.1177/1467358415578473

Foley, M. ve Lennon, J. J. (2000). *Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster*, New York: Continuum,

Gross, A. S. (2006). Holocaust Tourism in Berlin: Global Memory, Trauma and the 'Negative Sublime'. *Journeys*, 7(2), 73-100.

- Halbwachs, M. (1925) *On Collective Memory*, London: The University of Chicago Press.
- Hall, S. (1997). The work of representation, in S. Hall (Eds.) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, (pp. 13-64), London: Sage.
- Harvey, J. H., Carlson, H. R., Huff, T. M. ve Green, M. A. (2001). *Embracing their memory: The construction of accounts of loss and hope*.
- Hodgkin, K. (2006). Introduction: Contested pasts, K. Hodgkin, S. Radstone. *Memory, History, Nation: Contested Pasts*.
- Hoelscher S. ve Alderman D. H. (2004) *Memory and place: geographies of a critical relationship*, *Social and Cultural Geography*, 5:3, 347355
- Jedlowski, P. (2001) *Memory and sociology: Themes and issues*, *Time & Society*, 10, (1), doi: 10.1177/0961463X01010001002
- Kansteiner, K. (2002). Finding meaning in memory: A methodological critique of collective memory studies. *History and Theory: Studies in the Philosophy of History*, 41, (2), doi: 10.1111/0018-2656.00198
- Lambek, P. ve Antze, M. (1996). *Tense past: Cultural essays in trauma and memory*. Psychology Press.
- Larkham, P. J. (1985). *Voluntary amenity societies and conservation planning* (No. 30).
- Lowenthal, D. (1979). Environmental perception: preserving the past. *Progress in Human Geography*, 3(4), 549-559.
- Lowenthal, D. (1998). *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MacCannell, D. (1999). *The Tourist: A New Theory of The Leisure Class*, California: California University Press.
- Marschall, S. (2012a). *Tourism and memory*. *Annals of Tourism Research*, 39 (4), 2216-2219. doi: 10.1016/j.annals.2012.07.001
- Marschall, S. (2012b). 'Personal memory tourism' and a wider exploration of the tourism-memory nexus, *Journal of Tourism and Cultural Change*, 10, (4), doi:10.1080/14766825.2012.742094
- Marschall, S. (2014). *Tourism and remembrance: the journey into the self and its past*. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 12 (4)4, doi: 10.1080/14766825.2014.890208
- Misztal, B. A. (2003). Durkheim on collective memory, *Journal of Classical Sociology*, 3, (2), doi: 10.1177/1468795X030032002
- Neto, A. H. (2016). 'Brazilians' houses': an example of nostalgia and a proposal of touristic empowerment, *Tourism and Hospitality Research*, 16, (3), doi: 10.1177/1467358415602956
- Pine J. ve Gilmore P. (2011). *The Experience Economy, Usa*: Harward Business Press.
- Richards, G. (2005). Introduction: Culture and tourism in Europe. G. Richards (Eds.), *Cultural Tourism in Europe* (pp. 8-21). ATLAS.
- Sarapina, L. (2016). Memory heterotopias in Ukraine: Sites to re-imagine the past *Tourism and Hospitality Research*, 16, (3), doi: 10.1177/1467358415589657
- Seaton, A.V. (1996). Guided by the dark: From thanatopsis to thanatourism, *International Journal of Heritage Studies* 2, (4), 1996, doi: 10.1080/13527259608722178
- Scott, A (2012). Publics versus professionals: Agency and engagement with 'Robin Hood' and the 'Pilgrim Fathers' in Nottinghamshire in: Smith, L, Waterton, E. & Watson, S. (Eds.) *The Cultural Moment in Tourism* (pp. 131-158). Oxon: Routledge.
- Stokowski, P. A. (2016). Re-interpreting the past to shape the future: The uses of memory discourses in community tourism development, *Tourism and Hospitality Research*, 16, (3), doi: 10.1177/1467358415600213
- Swedenburg, T. (1995). *With Genet in the Palestinian field. Fieldwork under fire: Contemporary studies of violence and survival*, 25-40.
- Timothy, D. J. ve Prideaux, B. (2004). Issues in heritage and culture in the Asia Pacific region. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 9(3), 213-223.
- Tizzoni, E. (2016). The touristification of Great War heritage in the province of Trento between European History and Local Identity, *Alma Tourism Special Issue*, 5, Doi: 10.6092
- Winter, J. (1999). Setting the framework in Winter J. & Sivan E. (Eds.) *War and Remembrance in the Twentieth Century* (pp. 6-39). Cambridge: Cambridge University Press.

Winter, J. (2001). The generation of memory: Reflections on the “memory boom” in contemporary historical studies. *Canadian Military History* 10, (3).

Winter, C. (2009). Tourism social memory and the Great War. *Annals of Tourism Research*, 36, (4), doi: 10.1016/j.annals.2009.05.002

Winter, C. (2011). First World War cemeteries: Insights from visitor books, *Tourism Geographies*, 13, (3), doi: 10.1080/14616688.2011.575075

Winter, C. (2015). Ritual, remembrance and war: Social memory at Tyne Cot. *Annals of Tourism Research*, 54, doi: 10.1016/j.annals.2015.05.001

Winter, C. (2016). Social memory and battle names: Exploring links between travel, memory and the media. *Tourism and Hospitality Research*, 16, (3), doi: 10.1177/1467358415624006

Etik Onay

Bu çalışma, katılımcılardan birebir veri toplamayı gerektiren araştırma kapsamına girmediği ve veriler ikincil veri olarak elde edildiği için etik kurul onayı gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarlar çalışmaya eşit katkıda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.